

Делян Тодев

ОСОБЕНОСТИ НА СТРАСТНАТА СЕДМИЦА СПОРЕД ТИПИКА НА ПРАВОСЛАВНАТА ЦЪРКВА

и мястото на Утренята в богослужебното последование и традицията на Българската православна църква (въз основа на древните свидетелства от историята на богослужението и съвременната практика)

Abstract: *Delyan Todev, Peculiarities of Holy Week According to the Typicon of the Orthodox Church and the Place of Orthros in the Liturgical Service and Tradition of the Bulgarian Orthodox Church (Based on Ancient Testimonies from the History of Worship and Modern Practice).*

The following research provides information on the origins of Great Lent and Holy Week, as well as the establishment of the associated liturgical rites. This study examines the liturgical peculiarities of Holy Week according to the Typicon of the Bulgarian Orthodox Church, focusing on the specific aspects of the Holy Week services and the role of Orthros in the liturgical tradition of the Bulgarian Orthodox Church. The analysis is based on ancient testimonies regarding the development of worship and contemporary practices. Great Lent is a period for the salvation of the human soul, and during Holy Week, Christians participate in the liturgy to engage with the most significant events in the history of Christianity.

Keywords: *Great Lent, Holy Week, Orthros, Bulgarian Orthodox Church, Typicon*

Общо за утренята в литургичната практика на Църквата

Гръцката дума *орѳрос*, от която произхожда *утреня*, означава *разсъмване, първа дневна светлина* и е различна от *ѳωс* (*зора* или времето непосредствено преди изгрева на слънцето). Произходът на

утренята бил свързан с юдейската богослужебна традиция, с утринното богослужение в Йерусалимския храм и с по-късните синагогални утринни служби. Апостолите и по-голямата част от техните ученици са били юдеи и синагогите са първите места, където проповядват новото християнско учение. Първите християни живеят със съзнанието, че са част от Божия народ, наследил не само обещанията, дадени на юдейския народ в Стария Завет, но и продължители на богослужебната му традиция, в т.ч. и на утринното богослужение, поради което част от утринното богослужение, както и вечерното, са резултат на естественото развитие на последованията от синагогалното към християнското, но вече с нови химнографски и песенни форми, които съпътстват молитвите¹. „Съгласно Изх. 29: 38–42 и Числ. 28: 2–8 всяка сутрин в храма, на жертвеника на всесъжението трябвало да бъде принасяно в жертва едно теле. Тази жертва била допълвана и от втора, безкръвна, включваща „хлебен принос“ – една десета ефа пшенично брашно. Съгласно разпоредбите на Мишна (Tamid I–VII) утринната служба продължавала повече от два часа и включвала освен жертва още молитви, псалми и благословение. Псалмите, използвани в това последование, били: Пс. 5: „Гл҃голы моѡ вѣдѣши Гдѣи...“, Пс. 21: „Бѣже, Бѣже мой, вонми ми...“, Пс. 62: „Бѣже Бѣже мой, къ Тебѣ оутреннюю...“, Пс. 148: „Хвалите Гдѣа еъ небесъ. Тебѣ подоблетъ пѣснь Бгѡ...“, Пс. 149: „Воспойте Гдѣви пѣснь новѣ, хваление Бгѡ въ цркви прѣбныхъ...“, Пс. 150: „Хвалите Бгѡ во стѣпахъ Бгѡ, хвалите Бгѡ во оутвержденіи силы Бгѡ...“². Утринното богослужение в храма се отразява и на избора на време за частна молитва на юдеите. Пророк Даниил във Вавилон, отваряйки прозорците на горницата, които гледат към Йерусалим, коленичил се моли „три пъти на ден“ (Дан. 6: 10–11). За утринна молитва се говори и в Пс. 54: 18: „Вечер и сутрин и на пладне ще моля и ще викам...“. За частна утринна молитва, съобразена с утринното богослужение в Йерусалимския храм, споменава и юдейският историк Йосиф Флавий († 100) в IV-а гл. на съчинението си „Юдейски древности“. Изгревът на слънцето е бил час за молитва и за поветото общини на есеите.

От свидетелството на евангелистите става ясно, че и Господ

¹ Срв. М. Скабалланович, *цит. съч.*, 146–150, 152–154, 158.

² Срв. Архим. А. Делипапазов, *Литургия*, ч. I, 316–317.

Иисус Христос се съобразява с особеностите на юдейското утринно богослужение. Св. ев. Лука описва как „Той поучаваше в синагогите...“ (Лук. 4: 15–21). Според св. ев. Марк „А сутринта, като стана в тъмни зори, се отдалечи в самотно място, и там се молеше...“ (Марк. 1: 35). Според ев. Лука изборът на дванадесетте апостоли е бил предшестван от молитва, продължила до сутринта – „и прекара цяла нощ в молитва...“ (Лук. 6: 12). В Марк 12: 29 един книжник отправя въпрос за първата от всички заповеди, а отговорът е част от юдейска утринна молитва: „Слушай, Израилю! Господ, Бог наш, е един Господ“¹.

В останалите новозаветни книги липсват преки свидетелства за утринно обществено богослужение. Съществуват косвени сведения за частна утринна молитва „И постоянностваха и в молитвите...“ (Деян. 2: 42) и „И бяха винаги в храма...“ (Лук. 24: 53). Апостолите Петър и Йоан „възлизаха в храма в деветия молитвен час...“ (Деян. 3: 1), а ап. Петър в дома на Симон се моли в „шестия час“ (Деян. 10: 9). Тази култова практика следва традицията на юдеите и апостолите, продължавали да се молят сутрин, както и да участват в утринното богослужение в Йерусалимския храм. Съгласно най-древна християнската традиция, Сам Господ Иисус Христос и Неговите ученици определят времето за молитва. В 41-а глава на „Първо послание към коринтяни“ св. Климент Римски (†101) свидетелства, че Спасителят и апостолите установяват „време и часове“ за молитва. „Дидахи“ (I–II в.) определя три пъти на ден – сутрин, на обед и вечер, християните да казват молитвата „Отче наш“.

Според мнението на протопр. Б. Чифлянов първото свидетелство за обществено утринно богослужение на християните идва от началото на II в. и е свързано с две писма на проконсула на Витиния Плиний Младши до император Траян (†117). Според него християните се събират в определен ден (неделя), преди изгрева на слънцето и пеят химни на Христос като на Бог. Според Ориген утренията е сред редовните молитвени часове на християните, а Тертулиан за пръв път споменава за обществена утринна молитва. Климент Александрийски (†215) и Ориген (†254) също дават многобройни, макар и несистематизирани сведения за наличието на обществено богослужение в началото на деня. Невинаги е ясно дали говорят за утрин-

¹ Пак там, с. 317.

но богослужение или за Литургия, извършвана след изгрев слънце. Според съчинението на св. Климент „Наставник“ утринното последование съдържа песни, псалми и молитви. В трактата си „За молитвата“ Ориген ясно говори за три утвърдени часа на молитва, един от които е рано сутрин, по примера на пророк Давид, пророк Даниил, ап. Петър и ап. Павел, без да доуточнява дали става въпрос за частна молитва или обществено богослужение. В XXIII-а, XXIV-а и XXV-а гл. на съчинението си „За молитвата“ Тертуриан говори за установено вече обществено утринно богослужение, което включва песни, псалми, текстове от Священото Писание и молитви, на които народът отговаря с „Алилуя“ и „Амин“. В „Апостолското предание“ на св. Иполит Римски († 235) се описва не само частната утринна молитва на християните, но и определен от епископа в началото на деня час, в който в храма за специално последование се събират всички свещенослужители. Повлиян от „Апостолската традиция“, анонимният автор на *Testamentum Domini nostri Jesu Christi* – „Завет на нашия Господ Иисус Христос“ (IV в.) определя три ежедневни частни молитви за епископа, който е бил длъжен всяка сутрин да събира свещенослужителите и християните за утринна молитва, на която са пети още библейските песни на Моисей, Соломон и Даниил и са четени текстове от Священото Писание. Според архим. Авксентий утренията, описана в „Завет на нашия Господ Иисус Христос“ завършва с велико славословие. В него се прави разлика между „епископска“, „дяконска“ утрения и „утрения за вдовици“. В края на „дяконската“ утрения са поместени 22 прошения, превърнали се по-късно в основа на великата ектения. В 25-ти и 27-ми канон св. Иполит свидетелства за събиране на християните¹ „при пеенето на петела“, за което пише и Етерия: „всеки ден преди песента на петлите ...“, „при първи петли...“, „песента на петлите...“².

В произхождащите от IV в. „Апостолски постановления“ се намират сведения за утринно обществено богослужение и две от молитвите на това богослужение. Последованието съдържа „утринни“

¹ Срв. Архим. А. Делипапазов, *цит. сбч.*, ч. I, с. 223, 316–318.

² Етерия: XXIV: 1, 8, 9; XXVII: 2, 4; XXX: 1; XXXII: 1; XXXIV; XXXV: 1; XXXVI: 1; XLI; XLIII: 1, 9; XLIV: 1, 2, 3. Срв. Дневникът на Етерия „Peregrinatio ad loca Sancta – Поклонение до Светите земи“.

псалми, дяконски възгласи, сходни с тези от сегашните последования, напускане на оглашените, напускане на каещите се, молитва за верните, главопреклонителна молитва, отпустителна молитва, четена от епископа. Етерия описва утринното богослужение в обикновен седмичен и в неделен ден, извършвано в храма Анастасис в Йерусалим, чийто прототип се използва за развитието на утренията в богослужението на Църквата¹. „Рано в неделната сутрин християните се събирали пред затворените врати на храма и при пропяването на пелтел влизали в него, предвождани от епископа, свещениците и дяконите. Свещениците изпявали три псалма, като след всеки един от тях прочитали молитва и кадели храма, след което епископът прочитал възкресно евангелие. Службата продължавала с литийно шествие до Голгота, където отново били изпявани псалми, прочитани молитви, народът бил благославян от епископа, след което следвал отпуст“².

Според архим. Авксентий утренията се превръща в образец, върху чиято основа в следващите периоди от развитието на богослужението са прибавени много нови елементи. Така се оформя богослужението на утренията в различните църкви на Изток и на Запад. В това последование се открояват голям брой псалми (Пс. 62, Пс. 148, Пс. 149, Пс. 150). С прехвърлянето на евхаристийните събрания от вечерта на сутринта, утренията поема функциите, които дотогава изпълнява вечернята, т.е. да подготви присъстващите за участие в евхаристийното събрание. Развитието на утренията допринася за встъпване в подготвителна част на Литургията или Литургията на Словото, което се забелязва още от времето на Етерия и „Завет на нашия Господ Иисус Христос“³.

Общо за Четиридесетницата на Православната църква

Периодът преди Пасха се нарича св. Четиридесетница (във времето на Великия пост) или време от Постния Триод⁴. Под „Велик пост“ се разбира определен богослужебен цикъл от църковната година, който обхваща седем седмици (или 48 дни), подготвящи православните християни чрез пост и молитва за достойно посрещане на

¹ Срв. М. Скабалланович, *цит. съч.*, 152–154.

² Срв. Архим. А. Делипапазов, *Литургия*, ч. I, с. 319.

³ *Пак там*, с. 320

⁴ *Пак там*, с. 230.

празника на празниците – мироспасителното Възкресение Христово – Пасха¹. В състава на Великия пост влизат два древни постни цикъла. Единият е следбогоявленският пост, а другият е предпасхалният пост. Според изследванията на прот. Благой Чифлянов произходът на следбогоявленския пост е египетски. Тамошните аскети (монаси - отшелници) са постили по примера на Господ Иисус Христос четиридесет дена и четиридесет ноци (Мат. 4: 1–2) след Кръщение Господне (Богоявление) – от 7 януари до 15 февруари. Другият древен пост, свидетелства Б. Чифлянов, е наречен предпасхален, който претърпява различно развитие, защото първоначално трае един ден, после – два, а накрая се оформя в цяла седмица, наречена Страстна седмица². Появата на този пост е свързана с института на оглашението. За този пост се споменава за пръв път в Дидахи (*Учението на 12-те апостоли*): „Преди кръщението нека от по-рано пости кръщаващият и, ако могат, и други. А на оня, който се кръщава, заповядай да пости от по-рано един или два дни...“³. Целият предпасхален период може се раздели на три раздела: I. Подготвителни седмици на Великия пост, II. Седмици на св. Четиридесетница и III. Страстна седмица (до Велика събота).

Света Четиридесетница е основният постен период в църковната година⁴. Той се простира върху цели седем седмици (48 дни), предшестваци великия християнски празник Възкресение Христово. Несъответствието между названието и числото на дните се дължи на факта, че този период асимилирал два различни по произход и цели постни цикъла на древната Църква: четиридесетдневния следбогоявленски пост и едноседмичния предпасхален пост⁵. Родината на следбогоявленския четиридесетдневен пост е египетската пустиня. За разлика от този чисто аскетически пост, светите отци и древни канони споменават за предпасхален пост, който първоначално трае един ден, после – два дни, а накрая – една седмица, познати под

¹ Срв. Д. Тодев, *Утренията в съвременната богослужебна практика на БПЦ – традиция и особености*, Магистърска теза, Богословски факултет на СУ „Св. Климент Охридски“, София 2016, с. 68.

² Срв. Протопр. Б. Чифлянов, *Православна литургия*, София 2008, с. 83.

³ Срв. Архим. А. Делипапозов, *Литургия*, ч. 2, Пловдив 2007, с. 210.

⁴ Срв. М. Скабалланович, *Толковий Типикон*, Киев 1910, 123–126.

⁵ Срв. Протопр. Б. Чифлянов, *цит. съч.*, 15–25.

названието Велика седмица. Този пост бил задължителен за всички християни: аскети, клирици и миряни¹. „Древните коптски и мелкитски (православни) документи свидетелстват, че първите опити за свързването на четиридесетдневния пост на египетските аскети с раннохристиянския предпасхален пост са направени от дванадесетия Александрийски патриарх Димитрий (188–230), който в писма до Виктор Римски, Максим Антиохийски и Агапий Йерусалимски настоява за обединяването на двата поста. Отгласът от Рим, Антиохия и Йерусалим е бил положителен, но процесът на това обединяване вероятно продължава доста време, защото от посланията на св. Атанасий Велики се вижда, че дори в началото на IV в. този процес не е приключил навсякъде. В края на краищата четиридесетдневният неподвижен пост е свързан с предпасхалния подвижен пост, а целият постен период е наречен Четиридесетница, защото в съзнанието на християните той остава като паралелен на Господния пост в пустинята. Според системата, възприета от съставителите на Постния триод, Четиридесетницата обхваща шест седмици с пет неделни дни. Тя започва от Чисти понеделник, т.е. от понеделник след Сиропустна неделя, и завършва в петък преди Лазарова събота. Църквата е сметнала за целесъобразно в постните дни на Четиридесетницата, т.е. в дните от понеделник до петък включително, и по енорийските храмове да се извършват всички последования от денонощния кръг, предвидени по манастирския типик². Тук може да се добави, че предвид различията в практиките на поста дори в Православната традиция, наложени поради незнание или някои различия в съвременната дисциплинарна практика на Православната църква, в България е прието, в съответствие и с Устава на БПЦ, да се правят следните пости. „На Велики петък не се полага да се яде нищо. За немощни и престарели хора – само хляб и вода. В понеделник, вторник и сряда на Страстната седмица и първите 5 дни от първата седмица на Великия пост се пази строг пост (растителна храна без мазнина).

¹ Сrv. Дякон И. Иванов (Кюмурджийски). „Литургични коментари, анализи и интерпретации на Дневника на Етерия (сравнително изследване с паралели от богослужебната традиция на Църквата)“, *Дневникът на Етерия „Peregrinatio ad loca Sancta – Поклонение до Светите земи“*. Литургичен извор. Текст, коментар, интерпретация, съст. дякон Иван Иванов (Кюмурджийски), София 2019, с. 198.

² Сrv. Протопр. Б. Чифлянов, *Православна литургика*, София 2008, с. 83–84.

Също такъв строг пост има и за 5 януари (празникът наречен Водичи) и 29 август (Отсичане на главата на св. Йоан Кръстител). В тези 2 дни, когато се случат в събота или неделя, се разрешава елей и вино. През Великия пост (освен първата и последната седмица) и Богородичния пост, както и през първата седмица на Рождественския (Коледния) пост и от 20 до 24 декември включително – постът се състои в ядене само на растителна храна с олио. Това важи и за Кръстовден (14 септември). Безгръбначни животни (охлюви, миди, октоподи и др.) се смятат за постни храни. През останалите дни на Рождественския пост, през Петровите пости и в сряда и петък, когато не са в постния период, се разрешава риба. Риба се разрешава и на празниците Благовещение, Преображение Господне и Връбница. През Сирната седмица постът се състои в това да не се яде месо. Тя и не се нарича постна. Ядат се риба, масло, яйца, сирене и други млечни продукти¹. В енорийските храмове в тези дни сутринта се извършва: полунощница, утрения, I, III, VI, IX часове, изобразителни и вечерня. Както бе изяснено, в сряда и петък и в някои празнични дни, освен на Благовещение, към горните служби се прибавя Преждеосвещена литургия². В събота и неделя богослужението е празнично, както то се извършва в извънпостния църковен период. Празничният характер на тези два дни е осигурен от следните канони: „Ако някой клирик бъде забелязан, че пости в деня Господен (неделята), или в събота, освен едната (Великата) събота, да бъде низвергнат, а ако е мирянин, да бъде отлъчен“ (64-о Апостолско правило); „Не се позволява в Четиридесетницата да се празнуват рождени дни на свети мъченици. Поменуването за тях да става в съботни и неделни дни“ (51-о прав. на Лаодикийски събор) и „През Четиридесетницата не бива да се извършват приношения (литургии), освен само в събота и неделя“ (49-о прав. на Лаодикийски събор)³.

Характерна за предпасхалните богослужения през периода на

¹ Срв. *Типик или църковен устав на БПЦ*, София: Синод. издателство 1980, 511–512.

² Срв. Дякон И. Иванов (Кюмурджийски). „Литургико-каноничен и духовно-пастирски анализ на Преждеосвещената литургия и практиката на Църквата – препоръки и изяснения“; на адрес <https://mitropolia-sofia.org/index.php/biblioteka/propovedi/69-drugi-poucheniya/3642> (30.5.2020).

³ Срв. Дякон И. Иванов (Кюмурджийски), *Литургични коментари, анализи и интерпретации*, 192–210.

Четиридесетницата е специфичната подготовка за встъпване в пасхалната радост на Църквата с богослужебни последования, които са представени още в началния период на развитието на богослужението, какъвто се приема и описаният от Етерия в нейния дневник. Така за пръв път в раннохристиянските извори се дава по-точна информация за последованията на денонощния кръг, които макар и в период на оформяне, са част от дневните, нощните и неделни богослужения на йерусалимската християнска община, в които дейно участие вземат епископът, презвитерите, дяконите, монасите, народът¹ – мъже, жени и деца. „Църквата спазва древната традиция на богослужението в разглеждания период на Четиридесетницата, като се съобразява както с монашеския устав, наследен от Йерусалим, Рим и Константинопол, така и с катедралния от споменатите църковни центрове, и поради това е „сметнала за целесъобразно в постните дни на Четиридесетница, т.е. в дните от понеделник до петък включително, и по храмовете да се извършват всички последования на денонощния кръг, предвидени по манастирския типик“². С течение на вековете под влияние на постническите практики сред монасите отпада непостният характер на съботите и неделите, но Църквата в своята литургийна практика сега в събота извършва Златоустова, а в неделя – Василиева литургия³. В българската богослужебна практика вечерта се извършва велико повечерие (от понеделник до четвъртък включително), в петък – малко повечерие, в събота – велика вечерня, а в неделя – умилителна вечерня. През петата седмица в сряда вечер се извършва малко повечерие с целия канон на св. Андрей Критски, който се чете и на части от понеделник до четвъртък на първата седмица на поста, а в петък – *Богородичен акатист*, който се чете на части в първите четири петъчни вечери на поста. Химнографията на

¹ За древната йерусалимска практика вж. *Дневника на Етерия*, по изд. *Дневникът на Етерия „Peregrinatio ad loca Sancta – Поклонение до Светите земи“*; глава XXIV: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 10, 11, 12; XXV: 1, 2, 3, 8; XXVII: 6; XXIX: 4; XXXI: 1, 2, 4; XXXIV; XXXV: 1; XXXVI: 1, 2, 3, 5; XXXVII: 3, 4, 6, 7, 9; XXXVIII: 2; XXXIX: 3, 4; XL: 1, 2; XLI; XLIII: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8; XLIV: 3; XLVI: 1; XLVII: 4.

² Срв. Протопр. Б. Чифлянов. Цит. съч., с. 83.

³ За богослужебните характеристики на Византийските литургии срв. Дякон И. Иванов (Кюмурджийски), *Евхаристията – Mysterium fidei – Mysterium vitae (литургично изследване на тайнството Евхаристия)*, София 2020, 278–311.

Четиридесетницата не е монолитна. „В нея различаваме няколко слоя – по-древни и по-нови, йерусалимско творчество и константинополски студитски разработки и прибавки. Въпреки тази многоцветна мозайка, създадена от химнографи, живели в почти всички творчески епохи на Източната църква, в нея виждаме обща насока и поразяващо единство, което се дължи на факта, че този период и неговите цели са били определени и оформени твърде рано. Трудно може да се открие съответствие между евангелските четива от литургиите на неделните дни, от една страна, и химнографията на следващите ги седмични дни, от друга, както това се вижда в подготовителните седмици. Тайната на това несъответствие се крие в обстоятелството, че докато нашите съвременни неделни литургийни евангелия са взети от константинополския енорийски типик, химнографията, която е манастирско творчество, развива теми на евангелски четива, които някога са се чели в тези неделни дни по палестинския манастирски типик. Според него в Сиропустна неделя се е чело евангелието за истинския пост (Мат. 6: 16–33), а в първата неделя на Четиридесетницата – евангелието за истинската праведност, за милостинята, за молитвата и за прошката (Мат. 6: 1–15). Затова химнографията от първата и втората седмица на Четиридесетницата развива темата за ползата от поста и за добродетелите, които трябва да го съпровождат. В останалите неделни дни на поста са се чели притчите: за блудния син (II неделя); за митаря и фарисея (III неделя); за добрия самарянин и за лозарите-злодеи (IV неделя); за богаташа и бедния Лазар (V неделя). Затова химнографията в следващите ги седмични дни развива тези теми. Голяма част от тази химнография в Константинопол е прехвърлена в онези седмици на Триода, в които сега се четат някои от горните притчи, например в двете подготовителни седмици, когато се четат притчите за митаря и фарисея и за блудния син. Към древните евангелски теми съвременният триод прибавя химнография на теми от по-нови празници, влезли в календара на Православната църква от VI до XIV в. Тези теми са разработени в Константинопол. В първата събота на поста се чества паметта на св. великомъченик Теодор Тирон, който е предпазил християните от храна, поръсена с идоложертвена кръв по заповед на Юлиан Отстъпник“¹.

¹ Сrv. Протопр. Б. Чифлянов, *цит. съч.*, 83–87.

Литургистите дават сравнителна информация по отношение на предпасхалния период, съобразена с наслоенията на различните поместни богослужебни практики и литургични особености на смесения (компилиран) устав, които обуславят и съвременната практика на извършване на службите в този период. Това се отбелязва по отношение на използваните текстове от Свещеното Писание и онези в химнографията. Така, първата неделя на Четиридесетницата в древност се чества паметта само на пророците, вероятно свързана с темата от предната неделя, т.е. с темата за грехопадението на прародителите Адам и Ева. Затова намираме богата химнография, посветена на пророците. Апостолът (Евр. 11: 24–26, 32–40), който ни разказва за борбата на пророците, както и Евангелието (Йоан. 1: 44–52), което повествува за познаването в лицето на Исуса от Назарет на предречения от пророците Месия, са избрани с оглед на горната тема. Победата над иконоборската ерес и възстановяването на иконите при императрица Теодора през 843 г. дава повод на св. Църква да учреди нов празник, който да възпоменава триумфа на Православието над иконоборската и другите ереси. Този празник е поставен в първата неделя на поста, която е наречена Неделя на православието. Във втората неделя на поста древната Църква е чествала паметта на св. Поликарп Смирненски и блудния син. От 1368 г. започват да честват паметта на великия поборник на Православието св. Григорий Палама, Солунски архиепископ († 1359 г.), вероятно като продължение на празника на Православната неделя. В третата неделя на поста се чества светият и животворящ кръст Господен. Типикът на „Великата църква“ от IX–X в. отразява друга практика: честният кръст Господен се изнася от константинополския дворец и се поставя в храма „Св. София“, където постните дни на четвъртата седмица са определени за поклонението на Кръста. За начално ядро на този празник се сочи празникът Намиране на честния Кръст (6 март). Смята се, че в основата на този празник лежи пренасянето на част от Кръста Господен от Йерусалим в Апамея от св. имп. Елена. Други определят, че този празник е антиципация на празника от Велики петък. В Йерусалим до към VII в. е имало такъв празник на Велики петък. В Константинопол през IX в. на Велики четвъртък и Велики петък се покланят на св. копие. Изнасянето на кръста на Велики петък е установено през 1864 г. „Вероятно празникът е съществувал в ранната

епоха, както показва текстът на 15-и антифон от Последованието на Христовите Страдания на Велики Петък. Сигурното е, че през IX в. все още народът се покланял на св. кръст през четвъртата (средопостна) седмица на Великия пост, както се вижда и от съвременната богослужебна практика. По-късно този празник бил преместен в предната трета неделя. Същото явление наблюдаваме и за празниците на св. Йоан Лествичник (30 март) и на св. Мария Египетска (1 април), които били преместени на четвърта и пета неделя. Това преместване обслужвало пастирските цели на Църквата: Кръстът бил издигнат като пример на саможертва за постещите християни; писателят на „Лествица“ като учител на въздържанието, а св. Мария Египетска като велик пример на покаянието¹.

Подготвителни седмици на Великия пост

Подготвителните недели на св. Четиридесетница са: Неделя на Митаря и Фарисея, Неделя на Блудния син, Неделя Месопустна и Неделя Сиропустна. Това са три седмици в четири неделни дни, които имат за цел да подготвят постепенно вярващия да навлезе подготвен във Великия пост. Евангелското четиво от първата подготвителна неделя – на митаря и фарисея – учи за облагата от добротата и смиреннието и за щетата като последствие от гордостта (Лука 18: 10 – 14). За втората неделя – на блудния син, Светото Евангелие ни учи за предимството от покаянието и по-скорошното обръщане към Бога (Лука 15: 11–32). Третата неделя е наречена „месопустна“, защото освен дните сряда и петък се яде месо и млечни продукти за последно преди поста. Също така тази неделя е наречена и Неделя на Страшния съд, тъй като Св. Евангелие разказва за Праведния съд, който ще се извърши над цялото човечество (Мат. 25: 31–46). Последната подготвителна седмица е Сиропустна неделя – денят, в който се възпоменава изгонването на Адам и Ева от рая (Адамово изгнание). Този ден се нарича още и „Сирни заговезни“, защото през цялата седмица се разрешава за последно преди Великия пост употребата на млечни продукти. Друго по-важно наименование на този неделен ден е Неделя на Всеопрощението (Неделя прошки) (Мат. 6: 14–15). Това е така, защото според традицията на Православната църква в края на

¹ Св. Протопр. Б. Чифлянов, *цит. съч.*, с. 85.

вечерното богослужение цялото църковно събрание си взема взаимно прошка по примера на Спасителя: „И прости нам дълговете ни, както и ние прощаваме на длъжниците си...“ (Мат. 6: 12). По време на стиховните стихирни всички свещенослужители и църковнослужители сменят своите одежди от цветни с черни, а така също се сменя и одеянието на св. трапеза, проскомидията и пр.

Седмици на Четиридесетница

Седмиците на св. Четиридесетница са: Неделя Православна, Неделя на св. Григорий Палама, Неделя Кръстопоклонна, Неделя на св. Йоан Лествичник, Неделя на св. Мария Египетска, Неделя Вайя – Вход Господен в Йерусалим.

Първата седмица се отличава с особена строгост, а наред с това и със своята продължителност на богослуженията. В първите четири дни се пее *Великият покаен канон* на св. Андрей Критски, а през всички дни на поста в сряда и петък се отслужва *Преждеосвещена св. литургия*. В петъчните дни до петата неделя на Великия пост се чете *Малко повечерие с Богородичния акатист*. В първия съботен ден от първата седмица на Великия пост (Тодорова събота) се чества паметта на св. Теодор Тирон. Първоначално през първата седмица на Великия пост се чества паметта на пророците, свързана с темата за Адам и Ева и последвалото грехопадение. През 843 г. след иконоборската ерес Църквата постановила да се отбелязва тържеството на православно учение за почитане на иконите¹. На Неделя Православна след св. Василиева литургия се извършва чинът на произнасяне на анатемите. Този чин осъжда всички еретици, лъжеучители и т.н. и всички техните учения, които противоречат на православно вяра.

Във втората неделя се чества св. Григорий Палама. Установяване на почитта към Солунския светител е продължение на празника на Православна неделя². В третата неделя – Кръстопоклонна, се почита Кръстът Господен. След великото славословие на утринното богослужение се изнася за всеобщо поклонение св. Кръст в наоса³ на храма, подобно както на празника Въздвижение на Честния Кръст

¹ Сrv. Протопр. Б. Чифлянов, *цит. съч.*, с. 85.

² *Пак там*, с. 85.

³ Централната част на храма

Господен. В четвъртия неделен ден на Великия пост се възпоменава паметта на св. Йоан Лествичник, който, както е известно, в своето съчинение „Лествица“ показва стълбицата на спасение, т.е. поредицата от добри дела, които ни водят към Бога. На утрента в четвъртък на петата седмица се чете житието на преп. Мария Египетска, а впоследствие се пее целият канон на св. Андрей Критски (според практиката на Българската православна църква канонът е изместен на Великото повечерие, за да бъде улеснено присъствието на миряните)¹. В петъка на петата седмица се полага четене на целия Акатист към Св. Богородица, затова съботният ден се нарича Акатистна *събота* – Възхвала на Божията майка². В петата неделя на Великия пост се възпоменава преп. Мария Египетска, която дава пример как човек да се покае истински за своите грехове и разбира се, че никога не е късно да се помирим с Бога. Шестата събота е Лазаровден. Това е денят, когато Църквата припомня как Христос е възкресил четиридневния Лазар от гроба, с което Той даде залог за Своето Възкресение и за нашето всеобщо възкресение. В шестия неделен ден на св. Четиридесетница се чества тържественият вход на Иисус Христос в Йерусалим (Йоан 12: 12–15) – събитие, което ни показва как Самият Спасител доброволно върви по пътя на предстоящите Му страдания, бичуване, кръстна смърт и възкресение. Празникът е известен още с името Неделя Вайя или Цветница. Общата особеност на великопостното богослужение е в това, че службата е с по-малка тържественост, песнопенията са по-малко, а преобладаващо е четенето на псалми и молитви³.

Общо за Страстната седмица

Последната седмица преди Пасха е наречена Страстна седмица или Велика седмица, защото в този период св. Църква е отредила да се възпоменават последните събития от земния живот на нашия Спа-

¹ Срв. Архим. А. Делипапазов. *Еортология*, Пловдив 2012, с. 173.

² Това е местен празник в храм „Успение Богородично“ кв. „Горни Воден“ гр. Асеновград, установен според *Синаксара на Ананий Клинис* (игумен на манастира „Св. св. Кирик и Юлита“), който свидетелства за чудото с неплодната жена.

³ За песнопенията и химните в древната християнска традиция, вж. Дякон И. Иванов (Кюмурджийски), *Литургични коментари, анализи и интерпретации*, 240–248.

сител и Господ Иисус Христос. Тя се нарича „страстна“, защото през нея са се случили светите Христови страдания и кръстна смърт, които Той е претърпял за спасението на целия човешки род. Нарича се още Велика седмица, защото събитията, които са извършени, са велики сами по себе си, напр. установяването на Тайнството на тайнствата – св. Евхаристия, на Велики Четвъртък. Характерно за Страстната седмица (Великата седмица) е, че богослужебният ден започва с утринно, а не с вечерно богослужение, както е в другите дни. Архим. Авксентий разяснява това така: „вечер след залез слънце се отслужва утрень, а сутрин – вечерня, която е свързана с Преждеосвещена св. литургия или с литургията на св. Василий Велики. Причината за размяната на богослужебните последования е именно постът. Типикът, който посочва консумирането на постна храна със зехтин или олио за дните от св. Четиридесетница (с изключение на първата седмица), сега предписва пълно въздържание (строг пост) от храна и вода чак до деветия час (около 15 ч.), т.е. през първата и последната седмица на Великия пост се полага строг пост“¹. Богослужебните последования на Великата седмица според архим. Авксентий са отличаващи се от последованията на другите дни през останалия предпасхален и извънпасхален празничен цикъл. Това е така, защото през VIII–IX в. двете господстващи богослужебни традиции – Константинополската и Йерусалимската, се обединяват в оформянето на последованията за Страстната седмица².

В изследването на последованията на Страстната седмица, описани в *Дневника на Етерия*, дякон Иванов споделя, че „последната седмица на Великия пост, наречена Страстна (или седмица на страданията Христови или Велика седмица³), се характеризира с особени богослужебни последования, които отразяват събитията от живота и делото на Господ Иисус Христос, установяването на Тайната и Последна вечеря с апостолите и учениците Му, молитвата в Гетсиманската градина, предателството от Юда и залавянето от фарисеите,

¹ Срв. Архим. А. Делипапазов, *Литургика*, ч. 1, с. 236.

² Срв. същият, *Еортология*, с. 182. За българския контекст вж. Л. Игнатов, "Из историята на богослужебния устав на Българската православна църква. 110 години Цариградски типик на български език", *Църковен вестник*, бр. 24, год. 120, Синодално издателство, 2019.

³ Срв. М. Скабалланович, *цит. съч.*, с. 278, 280–286.

предаването на съд, страданията преди и по време на Голгота, Кръстната смърт, погребението и очакването на Възкресението. Църквата чрез определените последования възпоменава в съзнанието на християните преживените от Христа страдания. Сведения за древното християнско богослужение през Страстната седмица в Йерусалим, и изобщо през Четиридесетницата, се откриват в текста на Етерия. Поклонничката изяснява подробно богослужебния ред през Страстната седмица и отбелязва създадената вече традиция всеки ден от тази седмица да е свързан с отделен момент от страданията на Исус Христос, да се отива с църковно шествие (лития) на самото място, където е страдал Господ, и там да се прочете съответният Евангелски откъс, да се направи Литургия и причастяване¹. Следователно остатъци от древните обичаи са: изнасянето на кръста на Велики четвъртък, (има хипотези и за плащаницата – на Велики петък) и други подобни последования, които са включени в богослужебната практика на православната Църква и до днес. Вероятно тези последования се утвърждават в богослужението „от Византийско време, по-точно от IX в.“² Те отобразяват събитията по *Via Dolorosa*, но едновременно с това приканват верните да съпреживеят Христовите страдания, отразени в богослужебното последование. В късен за Средновековието период (вероятно от XVI в.) те са били отменени, поради злоупотреба с тези т.нар. мистерии, или прекаленото театрално изпълнение, но след XVIII в. отново влизат в употреба. „Трябва да се отбележи фактът, че началото на Страстната седмица (валидно и за всяка една седмица от календара) започва с неделния ден, който е посветен на Възкресението Христово, но и на тържественото влизане в Йерусалим – Цветница, за което свидетелстват текстовете от Священото Писание. Празнуването на Господния ден – неделя – „първия ден на седмицата“, започва осем дни след Христовото Възкресение. На осмия ден Исус Христос се явява на учениците Си и там присъства и ап. Тома (Иоан. 20: 26–27), което дава названието на тази неделя – Томина. Св. ап. Павел споменава за „първия ден на седмицата“, в който

¹ Срв. Дякон И .Иванов (Кюмурджийски), *Литургични коментари, анализи и интерпретации*, 192–210.

² Архим. Иона, *Учебник по литургика. Кратко ръководство за изучаване на православното богослужение*, София 1950, 121–122.

да се отделя необходимото за светиите в Йерусалим (срв. 1 Кор. 16: 2). Св. ап. ев. Йоан Богослов го нарича „Господен ден“ – Κυριακή ἡμέρα (Откр. 1: 10). В сирийските църкви се използва названието „първи ден на седмицата“, в гръцките – Κυριακή, в славянските – неделя, воскресение, в латинските – Domingo, Dimanche, Domenica, немско-езичните народи – Sonntag, Sunday, Sonntag (ден на слънцето, а вече при християнизиранияте народи се свързва със Слънцето на Правдата Господ). Това, което се забелязва в латинския текст на *Дневника на Етерия* и в нейния превод на български език, е разликата в отброяването и наименованието на дните, което се дължи на факта, че седмицата започва с първия ден – неделята, а оттам всеки следващ ден се отброява с един напред, както следва: понеделник – „на другия ден – т.е. втория ден на седмицата“, вторник – „на третия ден“, сряда – „на четвъртия ден“, четвъртък – „на петия ден“¹.

„Поради строгостта на поста в този период и покаяния характер на тези три дни, вечерните са свързани с Преждеосвещени литургии, което доказва връзката с древната практика на причастяване в Йерусалим (по храмовете и извън тях за нуждите на болни християни и пустиножители-монаси), както свидителства и Етерия, и се извършват сутринта: „Службата вечерня през тези дни, т.е. Четиридесетница, се случва по-късно, отколкото в другите през годината. На петия ден от седмицата по сходен начин се правят всички неща, както във втория и в третия. На шестия ден обаче всичко се прави като в четвъртия, включително отиването до Сион в деветия час и така и съпровождат епископа оттам с химни до Анастасиса. На шестия ден се бди в Анастасиса от този час, от който се пристигне от Сион с химни до сутринта, т.е. от часа на вечерня, когато влязат в храма, до сутринта на следващия ден, т.е. събота. Прави се Литургия в Анастасиса по-рано, така че службата да стане преди изгрев слънце“. Важно е да се знае, че Етерия познава тази практика на самостоятелно причастяване със Светите Тайни Христови, извън и след Литургията, извършвана в постните дни в Йерусалим²: „Както казах, заради тях

¹ Срв. Дякон И. Иванов (Кюмурджийски), *Литургични коментари, анализи и интерпретации*, 192–210.

² Дневникът на Етерия *„Peregrinatio ad loca Sancta – Поклонение до Светите земи“*, с. 207-208.

службата се прави по-рано сутринта, но не се причастяват сами, а се причастяват всички, които пожелаят този ден да се причастят в Анастасиса“. Вероятно това е йерусалимската практика, която отразява и св. Григорий Двоеслов в неговата Преждеосвещена литургия – вечерня с причастен момент, което дава повод след пренасянето ѝ на Запад тази литургия да се свързва с неговото име“¹.

Дни от Страстната седмица и особености на богослужението

Тези дни са част от т.нар. покаен характер на предпасхалния богослужебен период на Църквата с акцент върху страданията на Господ Иисус Христос. Според литургистите тези дни са същинската част от Σταυρώσιςο Πάσχα – Пасха на Разпятието или Страданията².

Велики понеделник

В първите три дни на Страстната седмица се отслужва последованието на Жениха. Това богослужение по своя състав представлява утрения, която започва от Неделя Вайя, но след залез слънце. В този ден св. Църква въздига пред нашия поглед живота на Йосиф Прекрасни – любимия син на старозаветния патриарх Яков. Образът на Йосиф е свързан с този на Христос, защото и двамата са осъдени несправедливо и продадени. Йосиф за двадесет (Бит. 37: 28), а Христос за тридесет сребърника (Мат. 26: 15). В този ден се разказва и за смоковницата, която е била прокълнатата от Христос, защото нямала на себе си плод (Мат. 21: 18); (Лука 13: 6–9), и нейният образ олицетворява книжниците и фарисеите, които не са принесли истинско покаяние³. За това свидетелства и Синаксарът: „Някои под смоковницата в случая виждат еврейската Синагога, в която Христос не намерил достоен плод, а само сянката на Моисеевия закон. Христос обаче и това ѝ отне, като я направи съвсем да изсъхне“⁴. Велики понеделник сутринта се четат I, III, VI, IX „прости“ часове, Изобразителни, вечерня съединена с Преждеосвещена св. Литургия⁵.

¹ Срв. Дякон И. Иванов (Кюмурджийски), *Литургични коментари, анализи и интерпретации*, с. 208.

² Срв. за предпасхалния период Б. Чифлянов, *цит. съч.*, 81–88.

³ Срв. пак там, с. 86.

⁴ Срв. *Синаксарник (празнични четива от Троида и Пентикостара)*, София: Синодално издателство 2011, с. 49, 51.

⁵ Срв. *Типик или църковен устав на БПЦ*, София: Синодално издателство 1980, 447.

Велики вторник

Според *Синаксара* на *Велики вторник* Църквата възпоменава притчата за десетте девици. Притчата за десетте девици и за талантите, както и разказът за Страшния съд, са теми, които са развити и в химнографията¹. Девиците, за които разказва Христос, са пет разумни и пет неразумни. Разумните дават пример как трябва православният християнин постоянно да бди над себе си за спасение на своята душа, очаквайки идването на Жениха (Христос). Обратно е с неразумните, които нехаят за себе си и не са подготвени за среща с Жениха, Който ще дойде внезапно (Мат. 25: 1–13). Сутринта на Велики Вторник се отслужват същите последования, както на Велики Понеделник².

Велика сряда

Съгласно *Синаксара* на *Велика сряда*³ Църквата възпоменава блудницата, която помазала с миро Исус. Утринно евангелие Йоан 12: 17–50. Литургийно евангелие Мат. 26: 6–16. Те подготвят към предстоящата смърт на Спасителя. Химнографията развива антитезата блудница – Юда. Творението на Касияна, което се пее като слава на стиховните стихирни на утренията и на стихирите на „Господи въззвах“ на вечернята, е кулминация в химнографията за този ден. Особеното е, че утрениите на тези три дни се извършват в предните вечери⁴. В тях се изпяват тропарът „СЕ женихъ грздетъ въ полунощи...“ и ексапостиларият „Чертогъ Твои вижду...“ по Мат. 22: 1–14. По тези два химна на трите утрени (Велики Понеделник, Велики Вторник и Велика Сряда) идва и науменованието „Последование на Жениха“ заради Царското последование (частта от Бгословенъ бГъ нашъ до *Шестопсалмието*), което е извършвано първоначално само в манастири, чиито ктитори били царе. Особеността на царското последование е четенето на царските псалми Пс. 19 и Пс. 20, а свещеникът кади храма с ръчна кадилница (ручка). При изпяването на ексапостилария *Чертогъ Твои вижду* се изнася иконата на Господни-

¹ Срв. Протопр. Б. Чифлянов. Цит. съч., с. 86.

² Срв. *Типик или църковен устав на БПЦ*, София: Синодално издателство 1980, 447.

³ Срв. Дякон И. Иванов (Кюмурджийски), *Литургични коментари, анализи и интерпретации*, 207–208.

⁴ Срв. Протопр. Б. Чифлянов, *цит. съч.*, с. 86.

те страдания (иконата на Жениха), за да може народът да се поклони на нея. На този ден изпъква образът на св. Мария Магдалина, която преди да срещне Спасителя е била блудница, грешна жена. След срещата с Него тя омива със своите сълзи нозете на Христос и Го помазва с миро, а с това помазание Го подготвя за предстоящото Му погребение. Това събитие се случва във Витания, в къщата на Симон Прокажени (Мат. 26: 6–12). Спомня се в този ден и нечестивото обещание на Юда пред първосвещениците, че ще предаде своя Учител – Христос (Мат. 26: 14–16). Сутринта на Велика Сряда се отслужват същите последования, както на Велики Понеделник и Велики Вторник. След пладне се чете малко повечерие¹.

Велики четвъртък

*Велики четвъртък*² е изключително важен ден в литургичен смисъл. Църквата на този ден възпоменава четири събития, свързани с последните дни на Господ: омиването на краката на учениците от Иисус Христос³; учредяването на тайнството Евхаристия по време на Тайната и последна вечеря; молението на Господ – за чашата – в Гетсиманската градина; предаването на Господ от Юда в Гетсиманската градина. Едно от най-важните и значими събития в Църквата е, че на този ден Господ Иисус Христос е установил Тайнството Евхаристия. Това става по време на Тайната вечеря в Йерусалимската горница. Другите събития, които се честват, са молитвата в Гетсиманската градина и споменът за целувката на Юда, с която той предава Сина Човешки (Лука 22: 47). „Сутринта се извършва утрешята, в която евангелското четиво е Лука 22: 1–39, канонът от св. Козма Маюмски, хвалитните и стиховните стихирни развиват горепосочените теми, както и вечернята, свързана с Василиева литургия. Апостолското четиво свидетелства за учредяването на тайнството св. Евхаристия, а Евангелското – за събитията от първите решения на книжниците и първосвещениците да заловят Иисус до осъждането Му от синедриона. Тези текстове се свързват и с последованието за *Умиването*

¹ Срв. *Типик или църковен устав на БПЦ*, София: Синодално издателство 1980, 448.

² Срв. Дякон И. Иванов (Кюмурджишки), *Литургични коментари, анализи и интерпретации*, 208–209.

³ Срв. I. F. Naggood. *Service Book of the Holy Orthodox-Catholic Apostolic (Greco-Russian) Church*, Boston and New York 1906, с. 208.

на краката, което възпроизвеждало извършеното на Тайната вечеря умиване краката на учениците от страна на Исус. Епископът умивал краката на дванадесет клирици, докато в диалогична форма се четяло Евангелието (Иоан 13: 3–11; 13: 12–17). Във византийско време императорът умивал краката на дванадесет бедняци. Този обичай се извършва досега в Йерусалим, на остров Патмос и на Запад, в Рим. Що се отнася до Литургията, тя се извършвала след обща вечеря, по подобие на извършената на Сионската горница. Този обичай бил отменен с 29-о прав. на Трулския събор (692 г.). В тази Литургия не се давала целувката на мира, която на тоя ден спомняла Иудината целувка. На тоя ден се освещава допълнителен Агнец, който се потапя в честната кръв, надробява се, изсушава се и се пази в дарохранителницата, за да се причастяват при нужда болни и умиращи християни. Когато запасът от св. миро намалее, през време на тази Литургия се освещава мирото. На тоя ден се извършва и общо елеосвещение, преди да започне св. Литургия¹. По време на св. Василиева Литургия вместо „И%же херувимы...“ се казва „Велчери Твое2 тайныз...“.

Велики петък

На *Велики петък*, известен и като Разпети Петък, св. Църква възпоменава Христовите страдания. Богослужебният ден започва от Велики четвъртък вечерта, когато се четат 12-те евангелия, които говорят за Христовите страдания. А сутринта на Велики Петък се изнася църковната плащеница, която се поставя в центъра на храма. На този ден се възпоменава разпъването на Господ Исус Христос на кръста и последвалите страдания на него². На Разпети Петък е прието православните християни да се въздържат от храна и вода. В този ден Спасителят е слязъл в ада, за да избави всички праведници, които чакали идващия Месия. Пример за това е иконографският сюжет Сошествие во ад, където Христос държи ръцете на мъж и жена, избавяйки ги от ада, а това са първите хора – Адам и Ева. „Този ден е най-тъжният в Християнството. Литургия не се извършва, пасхалното тайнство се прекратява пред великата жертва,

¹ Срв. Протопр. Б. Чифлянов, *цит. съч.*, с. 87.

² Срв. Дякон И. Иванов (Кюмурджийски), *Литургични коментари, анализи и интерпретации*, 209–210.

принесена на тоя ден веднъж завинаги от Великия Архиепископ, Който „принася и се принася“. През първото хилядолетие Православната църква извършва Преждеосвещена литургия. Римокатолиците изпълняват единствената си Преждеосвещена литургия на Велики петък. На утренията, която за удобство се измества в предната вечер, се четат дванадесетте евангелия¹. Особеностите на това богослужение се откриват в утренията, когато след прочитането на текста от петото евангелие, при пеенето на „Дне! съ висилтъ на дре! ве...“ се изнася св. Разпятие от св. Олтар и се поставя сред храма за съзерцание на Божествената жертва и за поклонение. Този обичай, както беше споменато във връзка с Четиридесетницата, е засвидетелстван от древност в практиката на Църквата, но той изчезва след VII в. в Йерусалим. През 1864 г. са изнасяли за поклонение задпрестолния кръст, обичай, който продължава и до днес. Царските часове и вечернята се извършват в петък сутринта. На вечернята, там където това технически е възможно, се извършва последованието за *Свалянето от кръста*. Има някои малки различия в славянската и гръцката практика в това последование. Последованието предвижда от олтара да се изнася плащаницата, върху която е изобразено и която символизира Христовото погребение, и да се поставя на т.нар. кувуклия или на благоукрасена маса. Върху тази маса в съвременното богослужение по време на утренията се отслужва последованието на *Опелото Христово*. Разбира се, и Етерия отделя внимание на този празничен ден в контекста на всички дни от Страстната седмица: „В този първи ден Господен хората се отвеждат в голямата църква, тоест в Мартириума. По същия начин става и в понеделник, и във вторник – но тогава така, че винаги след завършването на Литургията с химни се отива от Мартириума в Анастасиса. В сряда пък хората се отвеждат на Елеонската планина, в четвъртък – в Анастасиса, в петък – на Сион, в събота – пред Кръста, а в Господния ден, тоест в осмия празничен ден – отново в голямата църква, тоест в Мартириума“². Разпети петък е единствения ден в годината, в който не може да се отслужва св. Литургия.

¹ Срв. Протопр. Б. Чифлянов, *цит. съч.*, с. 87.

² Срв. Дякон И. Иванов (Кюмурджийски), *Литургични коментари, анализи и интерпретации*, с. 210.

Велика Събота

Вечерта на Велики Петък се отслужва утренията с Опело Христово за Велика Събота. Опело Христово се отслужва в центъра на храма пред плащаницата и е разделено на три статии, като всяка една от тях завършва с малка ектения. Като автор на статиите от Опело Христово казва архим. Авксентий е св. Симеон Логотет¹. Велика събота сутринта се отслужва вечерня с Василиева св. Литургия. На този ден свещенослужителите и църковнослужителите слагат за последно черно богослужебно одяние за календарната година. Смяната на одянието става, когато се запее великия прокимен „Воскресни Боже...“. Една от най-важните особености в богослужението на вечернята е песента на Мариам, която днес се пропуска. Друга особеност е броят на паримииите, които следва да се прочетат (16 бр.) и песента на Тримата Отроци. По време на св. Литургия вместо „Иже херувимы...“ се казва „Да молчи1тъ вс1каз плотъ человекѧ...“

Заключение

Св. Четиридесетница е време на спасение за всички християни. Това е време, в което Църквата напомня думите на св. Андрей Критски: „Помилуй ме Боже, помилуй ме“. Слова, които приканват човешката душа към покаяние и очистване на греховете. Неделните дни, които са устроени премъдро от св. отци на Църквата, показват правия път на избавление. Именно древно установените неделни празници съдържат в себе си догматичен, литургичен и омилетичен смисъл, като укрепват душевно всеки християнин и го подготвят за духовен подвиг по пътя към Царството небесно. Затова богослужението по времето на св. Велик пост и най-вече през Страстната седмица е най-древно и най-богато и най-въздействащо, защото само през този период се отслужва три пъти „Последование на Жениха“. Това утринно богослужение напомня за идващият Христос, за който никой не знае ни деня, ни часа на Неговото Второ пришествие.

Едно от най-значимите събития през Великата седмица е Велики четвъртък. Денят, в който се възпоменава Тайната вечеря (Установяване на св. Евхаристия – първата св. Литургия), а на Велики

¹ Сrv. Архим. А. Делипапазов, *Литургика*, ч. 1, Пловдив 2006, с. 240.

петък се спомня как Христос е разпънат на Кръст, за да понесе греховете на света и да ги изкупи чрез последвалите ги страдания на него. Последният ден на св. Четиридесетницата е Велика събота. Този ден, Църквата отрежда богослужебното одеяние да се сменя окончателно от черно (великопостно) с цветно (пасхално), за да се навлезе тържествено в радостта на празника на празниците – спасителното Възкресение Христово.